

VƏLİ RZAYEV
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Kənd Təsərrüfatının
İqtisadiyyatı Elmi-Tədqiqat İnstitu
vali@mail.ru

NƏQLİYYAT SİSTEMİNİN AQRAR SAHƏNİN İNKİŞAFINDA ROLU VƏ ONUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ YOLLARI

Açar sözlər: aqrar sahə, xidmət sahələri, torpaq, beynəlxalq dəhlizlər, səmərəli istifadə, kənd təsərrüfatı, ixtisaslaşma, məhsulların istehsalı, torpaq mülkiyyətçisi, istehsalın rentabelliği, rəqabətə davamlı, ixrac yönümlü, ərzaq təhlükəsizliyi.

Ключевые слова: аграрный сектор, сферы услуг, земля, международный коридоры, эффективное использование, сельское хозяйство, специализация, производство продукции, землевладелец, рентабельность производства, конкурентоспособный, ориентированная на экспорт, продовольственная безопасность.

Key words: the agricultural sector, service areas, land, international corridor, efficient use, agriculture, specialization, production of goods, landowners, profitability of production, competitive, export-oriented, food security.

Giriş: Dünya bazarında neftin qiymətinin aşağı düşməsi ölkəyə valyuta gətirəcək sahələrin inkişaf etdirilməsi zərurətini bir daha gündəmə gətirmişdir. Aqrar sahənin ölkəmizin iqtisadiyyatında, xüsusilə də ixrac balansının formalaşmasında önəmli rol oynadığı özünü əvvəllər də təsdiq etmişdir. Ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi onun iqtisadiyyatının başlıca vəzifələrindən biridir. Aqrar sahənin inkişaf etdirilməsi, istehsalçının istehsal marağını artırmaq üçün mülkiyyət münasibətlərinin dəyişilməsi, dövlət tərəfindən bir sıra iqtisadi tədbirlərin görülməsi müsbət nəticələrini vermiş olsa da, bu inkişaf etmiş dövlətlərinin iqtisadi göstəriciləri ilə müqayisədə çox aşağıdır. Daha çox məhsul istehsal etməklə əhalinin və sənayenin müasir dövrə uyğun artmaqda olan tələbatını ödəmək başlıca vəzifə kimi qarşıda durur.

Əsas hissə: Ölkəmiz inkişaf səviyyəsinə, təbii-coğrafi mövqeyinə, iqlim şəraitinə görə demək olar ki, hər növ bitkilərin, meyvələrinin yetişdirilməsi mümkün olan regionun güclü aqrar-sənaye dövlətidir. Hələ keçmiş ittifaq dövründə də ölkəmiz kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahəsində bölgədə geniş imkanlara malik olsa da, lakin o zamanda aqrar sahənin inkişafında bir sıra problemlər mövcud idi. Belə ki, suvarma sisteminin, təchizat məsələlərinin, nəqliyyat xidmətinin, emal sahələrinin lazımı səviyyədə olmaması aqrar sahənin inkişafına öz mənfi təsirini göstərirdi. O

zaman dövlət mərkəzləşmiş qaydada bu sahələrin inkişafı üçün vəsait ayır-
sa da, lakin bu kifayət etməməklə yanaşı, bu vəsaitdən səmərəli istifadə
olunmurdu.

İsti iqlim şəraitinin təsiri altında olan ölkəmizin torpaq sahələrində
suvarma işlərini həyata keçirmədən məhsulların lazımı səviyyədə istehsalına
nail olmaq mümkün deyil. Lakin ölkəmizin coğrafi mövqeyinə görə su
ehtiyatları bölgələrdə lazımı miqdarda və tələbata uyğun paylanmamışdır.
Bitkiçilik məhsullarının inkişafı üçün münbit şərait olsa da, su ehtiyatlarının
azlığı, vegetasiya müddətində suyun lazımı miqdarda olmaması bu sahənin
inkişafına problemlər yaradır. Respublikamızın 8655,5 min hektar ümumi
torpaq sahəsinin 4534,6 min hektarını və ya 52,4%-ni kənd təsərrüfatına
yararlı torpaq sahələri təşkil edir. Ümumi ərazinin 1438,8 min hektarı və ya
16,6%-i, kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların isə 1291,1 min hektarı və ya
28,5%-i suvarılan torpaqlardan ibarətdir. Ümumi torpaq sahələrinin 19,9%-
i, suvarılan torpaq sahələrinin 77,6%-i əkin sahələrindən ibarətdir. Əkin
sahələrinin isə 64,8%-i suvarılan torpaqlardan ibarətdir. Cəmi torpaq
sahələrinin 19,9%-ini əkin sahələri təşkil etsə də, texniki bitkilərin hamısı,
digər bitkilərin isə 85-90%-i suvarılan torpaqlarda əkilir. Bitkiçilik məhsul-
larının 90-95%-i suvarılan torpaq sahələrində yetişdirilir.

Cəmiyyət inkişaf etdikcə əhalinin sayının artması ilə yanaşı, onların tə-
ləbatları da dəyişir. Müasir dövrün inkişafına uyğun insanları ərzaqla, sənayeni
isə xammalla təmin etmək üçün kənd təsərrüfatında məhsul istehsalı kəmiyyətcə
artmalı, keyfiyyətcə isə müsbətə doğru dəyişilməlidir. Lakin digər sahələrdən
fərqli olaraq kənd təsərrüfatında əlverişsiz iqlim şəraitində istehsal olunacaq
məhsullar məhv olub sıradan çıxıb bilər. Bu da son nəticədə istehsalçının
həmin ildə çəkdiyi xərclərin nəticəsiz qalmasına səbəb olar.

Kənd təsərrüfatında torpaq olmadan məhsul istehsal etmək mümkün
deyil. Torpaqlar insan əməyi nəticəsində meydana gəlmədiyindən torpaq sa-
hələrinin məhdudluğu insanları məcbur edir ki, mövcud torpaqlardan səmərə-
li istifadə etməklə, onların korlanıb, dövriyyədən çıxmasının qarşısını al-
mış olsunlar. Əhalinin sayının sürətlə artması yeni yaşayış məskənlərinin
salınmasını zəruri edir. Torpaqların şorlaşması, bataqlıqların yaranması, dövlət
əhəmiyyətli məsələlər üçün torpaqların başqa təyinatla istifadəsi də əkin
dövriyyəsindən torpaqların azalmasına gətirib çıxardır. Bu da öz növbəsində
torpaqların əkin dövriyyəsindən çıxmasına səbəb olur. Qlobal iqlim dəyi-
şiklikləri, ekoloji tarazlığının pozulması, istiləşmə prosesinin artması nəticə-
sində suvarma suyunun tədricən azalması da kənd təsərrüfatı məhsullarını
istehsalında əlavə problemlər yaradır. (1)

Aqrar sahədə məhsuldarlıq göstəricilərini yüksəltmək, daha çox bazar-
yönümlü, dünya bazarlarında rəqabət apara biləcək məhsul istehsal etmək,
idxal-ixrac balansını ixracın xeyrinə müsbətə doğru dəyişmək və ölkəyə

valyuta daxil olmasını artırmaq üçün kənd təsərrüfatına əsaslı vəsait qoyuluşunu təmin etmək, bu hesaba əhalinin maddi vəziyyətini yaxşılaşdırmaq dövlətin diqqətində olan əsas məsələdir. Əhalinin ərzaqla təhlükəsiz və davamlı təminatına nail olmaq kənd təsərrüfatının inkişafının əsas göstəricisidir. Hələ 2008-ci ildə ölkə Prezidentinin 25 avqust tarixli sərəncamı ilə “2008-2015-ci illərdə əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi, kənd təsərrüfatının bəzi sahələrinin inkişafına dair bir sıra sərəncamların qəbul edilməsi dövlətimizin aqrar sahənin inkişafına olan diqqətidir. Bunun davamı olaraq əhalinin ərzaq məhsulları ilə təhlükəsiz təminatını daha da möhkəmləndirmək, xarici bazarlarda rəqabətə davam gətirə biləcək məhsulların istehsalı və emalı üçün əlverişli şərait yaratmaq məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 06 dekabr 2016-cı il tarixli 1138 sayılı Fərmanı ilə “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi” təsdiq edilmişdir. Strateji Yol Xəritəsində ölkəmizdə aqrar sahənin həm orta, həm də uzunmüddətli inkişafı üçün hədəflər müəyyən edilmişdir. Qarşıya qoyulan hədəflərə çatmağın əsas yollarından biri də mövcud torpaqlardan səmərəli istifadə etmək olduğu göstərilmişdir. Lakin məhsul istehsalını artırmaq, ixracönlü və dünya standartlarına cavab verən, xarici bazarlarda rəqabət apara biləcək məhsul istehsalı üçün torpaqlardan və digər istehsal fondlarından səmərəli istifadə kifayət etmir. İstehsalı artırmaq, lazımı miqdarda və keyfiyyətdə məhsul istehsal etmək məqsədi ilə kənd təsərrüfatında məhsul istehsalı üçün əsas istehsal fondları qədər zəruri olan xidmətedici sahələrin də müasir dövrün tələblərinə uyğun təşkil edilməsi çox vacib şərtlərdəndir. Çünki xidmətedici sahədə işlər düzgün qurulmasa keyfiyyətli məhsul istehsalı haqqında danışmağa belə dəyməz. (2)

Qeyd edilənlər o nəticəni çıxarmağa imkan verir ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının səmərəli istehsalına nail olmaq üçün nəinki torpaqlardan düzgün istifadə edilməlidir, eyni zamanda istehsala birbaşa təsiri olan xidmət sahələrinin də inkişafına nail olmaq lazımdır. İstehsal edilmiş məhsulun reallaşdırılması da önəmli şərtidir.

İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, xidmətlərin təşkili müasir şəraitdə səmərəli fəaliyyət göstərən bazar iqtisadiyyatının formalaşmasından, sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsindən, eləcə də dövlətin çevik tənzimlənmə siyasətinin həyata keçirilməsindən asılıdır. Dövlət iqtisadiyyatda sahibkarlığın, azad rəqabət mühitinin formalaşmasına yardım göstərdikdə iqtisadi inkişafın sürəti o zaman yüksək olur. Dövlət həm baş verən dəyişikliklərə çevik reaksiya göstərməklə iqtisadi inkişafın stimullaşdırılması, həm də sosial-iqtisadi proseslərin tənzimləyicisi funksiyasını yerinə yetirməlidir. Sahibkarlığın marağı ilə cəmiyyətin mənafevi arasında yaranan ziddiyyətləri bazar təsərrüfatçılıq sisteminin daxili potensialının hərəkətə gətirməklə

aradan qaldırmaq mümkün olmadıqda dövlət bu prosesdə sahibkarlığın təminatçısı və ölkənin milli təhlükəsizliyinin qarantı kimi çıxış etməlidir.

Dövlət cəmiyyətdə baş verən sosial-iqtisadi proseslərin iştirakçısı olmaqla daxili və xarici bazarda xidmət təşkilatlarının və yerli əmtəə istehsalçılarının maraqlarının müdafiəçisi kimi çıxış etmişdir. Dövlətin iqtisadiyyatın sahə və ərazilərində baş verən proseslərə müdaxiləsinin aktualıq kəsb etməsi transformasiya böhranının revanş təhlükəsinin qalması, cəmiyyətdə sosial-iqtisadi dayanıqlığın yetərli olması ilə izah olunur.

İnkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi dövlət bazarda birbaşa kənd təsərrüfatı məhsullarının alıcısı kimi çıxış edir, bazarın həcmi və strukturunu dəyişdirir, bazarın təşkilinə, onun xidmət infrastrukturunun formalaşmasına əlverişli şərait yaradır. Aqrar əmtəə istehsalçılarına maddi yardımın göstərilməsi, güzəştli şərtlərlə kreditlərin verilməsi, istehsalın qeyri-əlverişli şəraitdə aparılmasına görə müxtəlif dotasiyaların tətbiqi aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsi mexanizminin mühüm tərkib hissəsi kimi özünü göstərir.

Aqrar sahədə istehsal olunan məhsulların satışının təşkilində əvvəlcə məhsulun qısa müddətə istehlakçıya çatdırılması zəruridir. Bu məqsədlə nəqliyyat xidmətindən səmərəli istifadə edilməlidir. Daşıma zamanı boş gedişlər aradan qaldırılmalı, məhsul istehlakçıya vaxtında çatdırılmalıdır. Azərbaycan Respublikasının əksər regionlarının Şərqi-Qərbi (İpək Yolu) və Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizləri ilə əhatə olunduğunu, nəqliyyatın başlıca vəzifəsinin cəmiyyətin daşımalarına olan tələbatının minimum məsrəflərlə, ən qısa zamanda və təhlükəsiz ödənilməsi olduğunu nəzərə alsaq, onda kənd təsərrüfatı məhsullarının istehlakçılara və müvafiq sənaye müəssisələrinə çatdırılmasında nəqliyyatın rolu aydın olar. Eyni zamanda, nəqliyyat dəhlizləri tranzit və beynəlxalq daşımalar üçün də əlverişli imkan yaradır ki, bu da aqrar sektorun inkişafında nəqliyyat sektorunun əhəmiyyətini daha da artırır. Təbii ki, belə bir şəraitdə, ən vacib məsələlərdən biri də iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrində, o cümlədən regional inkişafın və ərzaq təhlükəsizliyinin əsasını təşkil edən aqrar sahədə nəqliyyat dəhlizlərinin yaratdığı imkanlardan maksimum səmərəliliklə istifadənin təmin edilməsidir. Bölgələrdə yol və kommunikasiya infrastrukturunun yaradılmasına diqqət ayrılması nəqliyyat xidmətindən istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə münbit şərait yaradır. Bütün bunlar aqrar sahənin dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi, bu sahədə beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərinin yaratdığı imkanlardan səmərəli istifadə olunması və aqrar-sənaye kompleksinin inkişafında bu dəhlizlərin rolunun artırılması istiqamətində araşdırmalar aparılmasının, elmi cəhətdən əsaslandırılmış təklif və tövsiyələrin işlənilib hazırlanmasının zəruri olduğu günün təxirəsalınmaz vəzifəsidir.

Nəticə: -məhsul tədarükü vaxtında aparılsa istehsalçıya və istehsala daha çox səmərə verir;

-nəqliyyatın boş gedişinin qarşısını almaq məqsədi ilə elektron tədarük məlumatlarından istifadə edilməsi məqsədəuyğun hesab edilsin;

-işin səmərəli təşkili məqsədi ilə daşımaçılar koordinasiyasının yaradılması məqsədəuyğun olar;-istər tədarük, istərsə də daşımaçılıq sahəsində alternativ qurumların olması bu sahədə qiymətin əsassız dəyişilməsinin və inhisarlaşmanın qarşısını almış olar

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 06 dekabr 2016-cı il tarixli 1138 sayılı Fərmanı ilə “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”.
2. İbrahimov İ. H. Aqrar sahənin iqtisadiyyatı. NBS “Printing Company” MMC. Bakı, 2016. 655 s.

В.Рзаев

Роль транспортной системы в развитии аграрного сектора и пути ее совершенствования

Резюме

Эффективное использование земель, превращение развития аграрного сектора в приоритетную отрасль государственной экономики, использование сферы обслуживания имеет значительную роль в обеспечении увеличивающейся потребности населения, промышленности, в изменении баланса импорта-экспорта страны в пользу экспорта.

Сфера обслуживания транспортной службой имеет особое значение. Развитие аграрного сектора создает условия обеспечения продовольственной безопасности страны, увеличения прибыли работников, занятых в этой сфере. С этой точки зрения, в статье нашли свое отражение факторы, обуславливающие позитивное влияние развития транспортной службы, являющейся одной из сфер обслуживания, на развитие аграрной сферы.

**The role of the transport system in the development of
the agricultural sector and ways to improve it
Summary**

Efficient use of land, the transformation of the development of the agrarian sector into a priority sector of the state economy, the use of the services sector has a significant role in ensuring the increasing demand of the population, industry, in changing the balance of the country's import-export in favor of exports. Among the services sectors, the transport service is of particular importance.

The development of the agricultural sector creates conditions for ensuring the country's food security, increasing the profits of workers engaged in this field. From this point of view, the factors that determine the positive impact of the development of the transport service, which is one of the services sectors, on the development of the agrarian sphere, are reflected in the article.

Rəyçi: Akif Vəliyev
İqtisad üzrə elmlər doktoru, dosent